

Милош М. СТАРОВЛАХ *

ДОПРИНОС АНДРИЈЕ ЈОВИЋЕВИЋА РАЗВОЈУ ШКОЛСТВА У ЦРНОЈ ГОРИ

Јовићевићев рад на унапређивању школства у Црној Гори, првенствено се огледа: 1) у непосредном раду у школи; 2) у писању уџбеника; 3) у теоријским расправама; 4) вршењу ревизорске службе и 5) у учитељским удружењима.

Као шеснаестогодишњак, послије завршетка Ниже гимназије, Јовићевић је радни вијек почео као учитељ у Манастиру Морачи (1886). Од тада па све до пензионисања, 1924. године, ради у више мјеста (Колашинска Поља, Голубовци, Бјелице, Чево, Ријека Црнојевића). То му је, између осталог, дало прилику да боље упозна Црну Гору, што ће му касније добро доћи за многе научне радове из различитих области. Но, он је, поред низа осталих дјелатности, првенствено радио у школи и за школу.

Од школске спреме имао је, дакле, само Нижу гимназију и положен испит доквалификације за звање учитеља. Није, разумије се, познавао стране језике да би тиме употпунио своје стручно и педагошко знање, нити је, у овој области, изузев Јована Павловића, имао неке познатије претече у Црној Гори. Имао је пред собом, како неко рече, „неузорану ледину”, бар када се ради о педагошкој мисли у Црној Гори, на којој је Јовићевић заорао неколико дубоких бразди. Припадао је, дакле, оним ријетким људима који су били обдарени великим талентом, па су својим неуморним радом надокнадили не само то што је другима дала школа већ и знатно више од тога.

Да би подстакao и охрабрио учитеље који нијесу имали одговарајућу школску спрему, а којих је тада у Црној Гори било много,¹ он им поручује

* Професор у пензији

¹ Јер, како рече Сима Матавуљ, главни школски надзорник, учитељи се дијељаху „на праве учитеље и учитеље за невољу, а тих бјеше већина” (Матавуљ, С, *Биљешке једној ијисца*, Цетиње 1875, стр. 170).

да: „Више вриједи искуством стечено знање, неголи сва гола теорија и пуна глава фраза и формула. И нека је нашим неспремнијем учитељима утјења и у исто вријеме подстицање, што се често пута дешава, да су успјеси некијех њиховијех другова тако исто сјајни као и некојих оспособљенијех”²

Када се ради о уџбеницима, Јовићевић је прихватио генерални став Јована Павловића³ који се залагао за прилагођавање уџбеника и уопште наставе конкретним црногорским условима – „Све што се к нама пренесе” – каже Павловић – „пређе него што се на наше земљиште пресади, мора проћи кроз црногорско сито и решето, мора бити окушано на црногорском камену, мора се поцрногорчити”. Сличан став имао је и краљ Никола, када обраћајући се првим школованим официрима у Црној Гори, каже: „Ви сте на моје велико задовољство учили војничке науке у иностранству и ви сте сигурно проникли да свака земља има своје особине. Ја ви дакле наређујем да ову овдје скупљену браћу нашу (...) подучавате у духу црногорском (...). Оставите ми мог Црногорца у оном свом урођеном духу, који је нераздвојив од овог горског завичаја, јер би га све друго збунило и омело у оном позиву за који је Богом и Српством мој драги горштак намијењен”⁴. И на Учитељској скупштини, 1888. године, након што је прегледао уџбенике који се користе у Црној Гори, књаз Никола је „изразио жељу да наше школе добију нове домаће уџбенике, који ће бити удешени према нашим приликама”⁵.

У складу са поменутиим, критикујући уџбенике писане у другим земљама, који се употребљавају у црногорским школама, Јовићевић каже: „Иако су ови уџбеници били српски написани, иако су били уређени за тамошње српске основне школе, опет за нас као Србе и за наше школе као српске нијесу могли послужити и потпуне захтјеве испунити; они су могли само дати учитељу појам о предмету и показати му правац рада (...). Неподобност оввијех уџбеника за наше школе врло је јасна: прво, они су били написани нарјечјем источним (...), друго, у њима је стајало много разних имена и назива, који су били непојмљиви не само ђаку него чак и учитељу (...), треће, према педагошко-дидактичком правилу у многима од тих уџбеника потанко се је описивала ближа околина (...) и четврто, ово немање својих уџбеника, са економске стране наносило нам је штету”⁶.

² Јовићевић, А., *Учителски йоложај*, Просвјета 1900. године, свеска VI, стр. 316 – 321.

³ *Глас Црнојорца* из 1883. године, бр. 10.

⁴ Никола I Петровић, *Говор йрвој класи орјанизоване редовне војске*, Дјела, Подгорица 1997, стр. 959.

⁵ Јовићевић, А., *Наши нови уџбеници*, Просвјета 1900, свеска VIII, стр. 436.

⁶ *Исйо*, стр. 435.

Поједини Црногорци који су се школовали, или по другом послу боравили изван Црне Горе, доносили су са собом неке стране ријечи и навике које нијесу биле у складу са ондашњим начином живота у Црној Гори, а које су, под њиховим утицајем, употребљавали и неки учитељи, па чак, и понеки писци уџбеника. Указујући на лоше посљедице таквог понашања, Јовићевић, између осталог, каже: „Слабом карактеру је својствено прелити се у туђина” и „губити особине свог духа, кад за дуже бива у туђини; али честитом – никад ни најповољније околности не могу на његов снажни и јаки дух упливисати и угрозити својства његове воље”.⁷ Иначе, однарођивање у неком народу почиње употребљавањем туђих ријечи, израза и назива, „а с тим у вези и неке представе које и нехотице човјека навикавају да их чини и да их подражава”. Затим, „мало по мало настаје употребљавање туђих обичаја, чиме се човјек прелије у онај народ, од којег је позајмио, да не би могао ни помислити да је Србин, а камоли рећи”.⁸ Зато Јовићевић упозорава учитеље да то не чине, јер „употребљавањем страних ријечи заједно са српским у говору и писању ступамо тек једном ногом на праг туђинштине, а обукавањем у туђе обичаје, заборављајући на своје, ступамо и преко прага са обе ноге усред туђинштине”. И при томе изгледамо као „накалемљени, као насађени на дрвене ноге, као да нас воде туђе очи и као да нама руководи нечија друга глава”. Да се то не би догодило, он поручује учитељима: „Чувајмо се свега онога, што квари наше дичне српске обичаје и свега онога што би нас однародило (...), усавршавајмо се корисним знањем, а љубимо свој матерњи језик и њиме чисто говоримо”. Јовићевић посебно замјера онима који мијешају стране ријечи у наш језик, па каже: „Љепше нам је говорити чисто швапски, него помијешано српски”. Да би дао већу снагу својим ријечина за чување чистоте језика, он призива у помоћ – а кога би другог до књаза Николу- цитирајући ријечи које је књаз упутио као поруку учитељима: „Препоручујем ви да се чувате од употребљавања туђих ријечи у говору и писању, а особито при настављању дјечи; јер је неш језик богат. У духу српском говорите, пишите и дјечи настављајте, ако желите да буде користи од вашег труда и рада”. Јовићевић, разумије се, није против познавања страних језика, као и знања значења појединих ријечи, па каже: „све знајмо, али све не употребљавајмо. Чинимо оно што је корисно, племенито и према нашем опћем духу, па ћемо постићи своју велику намјеру и остаћемо вјерни свом позиву (...). У тој намјери живимо, у том духу вас-

⁷ Јовићевић, А., *Чувајмо се просвјетне тираније и неоптребне туђинштине*, Просвјете, бр. 89, 1897, стр. 24.

⁸ *Исто*, стр. 29.

питавајмо и себе и друге, па ће нам наша мајка – Црна Гора – стећи снажна крила за просвјетни полет и народни живот⁹”.

Треба ли да поменемо колико су ова настојања Јовићевића око чистоте језика и данас актуелна? Мислим да би добро било када би неки наши „креатори новог друштвеног и привредног система”, који тако нападано употребљавају некакве агенде, транспарентности и сл., као и понеки спикери радија и телевизије, прочитали Јовићевићев текст – „Чувајмо се просвјетне трулежи и непотребне туђинштине”. Или, зар не дјелује, најблаже речено, смијешно што бар пет пута има више назива наших фирми са именом „Монтенегро” него Црна Гора. Или, у Подгорици, на примјер, има толико много и тако компликованих назива разних фирми написаних на страном језику (међу њима, разумије се, не треба ни тражити неки назив да је написан „примитивном” ћирилицом), да ни добар дио њихових власника не зна значење тих ријечи. Када то посматра, човјек се и нехотице запита – па у којој ово земљи ми живимо? Стидимо ли се то ми имена наше отаџбине – Црне Горе, наших ријека и планина, наших назива за поједину врсту производа и сл.? Ако се овако настави, неће нас изненадити ако ускоро умјесто Црногорске академије наука и умјетности буде стајало неко „европејско” име.

Докле може да доведе неадекватна употреба туђих наметнутих назива најбоље то потврђује неадекватна примјена назива за сјеверни дио Црне Горе и дио Србије – „Санџак”, односно „Новопазарски санџак”, и ако за такав назив, изузев непријатељског, нема никаквог историјског разлога, јер такав санџак никада раније није постојао, већ га је, из познатих својих интереса, наметнула Аустроугарска на Берлинском конгресу, 1878. године. Наиме, тада су тај простор чинили: Пљеваљски санџак који су сачињавале казе: пљеваљска, пријеполска и прибојска, Сјенички санџак коме су припадале казе: сјеничка, бјелополска, нововарошка и доњоколашинска; док је Нови Пазар припадао приштинском, а Беране и Плав пећком санџаку.¹⁰

Да би ријешيو проблем писања уџбеника, Јован Павловић, министар просвјете и црквених дјела, 1890. године, позвао је просвјетне раднике, који се осјећају способним да пишу уџбенике за основне и средње школе. И ради успјешнијег организовања рада на њиховом писању, формирао је 1892. године Школску комисију за преглед, израду и издавање уџбени-

⁹ *Истио*, стр. 30 и 31.

¹⁰ Новица Ракочевић, *Политички односи Црне Горе и Србије, 1903 – 1918*, Цетиње 1981, стр. 140

ка од најистакнутијих просвјетних радника¹¹. Уз то, доношење Наставног плана и програма за основну школу, 1895. године, који је био знатно прецизнији него претходни, олакшало је рад на уџбеницима, па се – каже Јовићевић – „наши ваљани радници на пољу школске књижевности појавише са својим радовима, као неуморне пчелице са кошницама пуним меда, те данас и Шк. комисија и Држ. штампарија имају пуне руке посла,¹² прва са прегледањем и оцјењивањем новијех, а домаћих шк. уџбеника, а друга са штампањем и прештампавањем њиховим¹³”. Писањем уџбеника, поред Андрије Јовићевића, бавили су се и: Мило Ковачевић, Лазар Перовић, Ђуро Поповић, Митар Ивелић, Јован Рогановић, Ђуро Шпадијер, Стево Чутурило, Јово Лепавица, Петар Мартиновић и др.

Послове Школске комисије, који се односе на уџбенике, 1905. године преузео је Просвјетни савјет. И његове главне надлежности, као и дужности Школске комисије, биле су: „Да се стара да наше средње и основне школе буду снабђевене добријем уџбеницима, или бирајући из српско-хрватске књижевности најбоља и најудешенија за наше прилике, или старајући се, да се израђују на конкурс домаћи а нарочито они, који према захтјевима педагогике, морају имати мјесни карактер, или се искључиво тичу наше домовине¹⁴”.

Велики допринос развоју и квалитету школства у Црној Гори Андрија Јовићевић је дао и тиме што се и сам успјешно латио посла у писању уџбеника за основне школе. Тако је, заједно са Ђуром Поповићем, написао седам уџбеника и два самостално. Са Поповићем је написао: *Познавање и његовање човјечијег тијела* за први и други разред основне школе, затим са истим насловом, као посебну књигу за трећи и посебну књигу за четврти разред основне школе и четири посебне рачунице за први, други,

¹¹ У Школској комисији су били: Ђуро Поповић, Живко Драговић, Мило Ковачевић, Филип Ковачевић, Јово Лепавица, Роберт Тилингер, Јован Николић, Фрањо Јерговић и Павле Поповић. (Биографије чланова Школске комисије дате су у књизи Миранша Медојевића, Просвјетни савјет Црне Горе, Титоград 1988).

¹² Већ 1900. године, како наводи Јовићевић, основне школе у Црној Гори биле „су снабђевене великим бројем домаћих уџбеника: тако се већ употребљавају: српски буквар, читанке за I, II, III и IV р., земљопис Црне Горе, историја српска за III и IV р., рачуница за I р., познавање и његовање човјечијег тијела за I, II, III за IV и катихизис за III и IV р.; за употребу су готове: рачуница за II р., приповијетке Старог завјета за IV р. и геометрија за III и IV р.; у штампи се налазе рачуница за III и IV, а на оцјени Шк. Комисије: српска граматика, природопис за IV р. и општи земљопис за IV р.” (*Наши нови уџбеници ...*, стр. 441).

¹³ Јовићевић, А., *Наши нови уџбеници ...* стр. 437.

¹⁴ *Закон о уређењу Просвјетног савјета*, Глас Црногорца, бр. 30 од 30. јула 1905, члан 2.

трећи и четврти разред. Сам је написао два уџбеника за вјеронауку. (*Приповијетке из Стјарој завјети* за трећи и четврти разред основних школа и *Приповијетке из новог завјета* за четврти разред основних школа).

Поред практичног рада на писању уџбеника, Јовићевић је писао и о педагошко-дидактичким захтјевима које треба да испуни квалитетан уџбеник, јер „са препорођајем учитељства појединих држава, препороди се и култура и обезбиједи се њен правилан и поуздан напредак. Но, препорођају народне просвјете много и много припомаже ваљано уређење школа и каквоћа и избор средстава, којима и учитељ и школа при раду располажу. Непобитна је истина, да међу наставним средствима уџбеници играју највиднију улогу, и од каквоће њихове умногоме зависи правилност и успјешност наставе и укупне просвјете”. Јер „ваљани уџбеници много помажу и учитељу и ђаку, дакле и школском и народном напретку”.¹⁵ Али да би могли имати такву улогу „морају бити подесни: изложена садржина да је кратка, јасна, разумљива и одређена, да је према подјели прегледна и удешена за разред, којему је намијењена”. При томе, он у први план истиче да уџбеник треба бити написан „лакијем, стилном и језиком, који је и за дјецу и за народ, без коментара, врло разумљив” за одређени узраст ученика. Али Јовићевић не заборавља да, по ко зна који пут, нагласи да уџбеник, наставни план и програм и цјелокупна настава морају бити прилагођени нашим условима живота и рада. Зато се у уџбеницима „морају описати ствари, које су за нас од веће важности (...), тј. ми мора да будемо средиште, које најприје морамо темељито упознати, па тек онда напријед поћи и проучити ширу околину, која за нас има какве важности”.¹⁶ Зато у уџбенику треба првенствено објашњавати то што је за наше услове најважније, па онда ићи даље, или – што би рекли данашњи педагози -ићи од познатог ка непознатом. Он тада свакако није теоријски знао за овај принцип, али се интуицијом доброг познаваоца школе и сам понашао у складу са њим. Иначе, каже Јовићевић: „Већа се моћ и заслуга пишчева огледа у писању кратког уџбеника неголи у писању опширнијег, јер тамо мора да бира оно што је од веће важности, па стога и ријечи морају бити пробране, како би изложена садржина била што јасније представљена”, јер „са опширним излагањем једне мисли врло се лако заборавља главно, те дјечији ум, уморен све једнијем истијем

¹⁵ Јовићевић, А., *Реферат на дружи дио Српске историје од М. Ковачевића и Л. Перовића (за III р. осн. школа)*, поднесен на V. редовној скупштини Учитељског друштва Ријечке нахије, Просвјета, 1900, св. VII, стр. 338.

¹⁶ Јовићевић, *Наши нови уџбеници...* стр. 438.

појмовима, прелази на другу ствар тражећи одмора”, док кратко излагање „мисли привуче на себе сву пажњу ученика”¹⁷.

Јовићевић се бавио и конкретном анализом појединих уџбеника, припремао реферате о њима за састанке учитељских удружења и сл. Тако у критичком приказу уџбеника *Српске историје* за трећи разред основне школе, аутора Мила Ковачевића и Лазара Перовића, након неколико општих напомена о томе какав треба да буде уџбеник и шта он значи за ученике, констатује да је први дио овог уџбеника знатно бољи од другог дијела, коме замјера на систематизацији наставних садржаја, називу тема, опширности и на јасноћи стила и језика, и савјетује им да „треба главније догађаје набројати, и то тачно, лако, и јасно”, а „све непотребно изоставити, чувати се непотребнијих ријечи и појмова” те ако хоћемо, да својим радом постигнемо циљ, треба нам се савити, пригнути и спуштити до дјечијег узраста и моћи поимања, ако за дјецу пишемо; тако ће нас она разумјети и тек тада ми ћемо постићи жељени успјех”¹⁸.

Анализирајући, у поменутом уџбенику, сваку тему до детаља, Јовићевић, на примјер, за текст о св. Петру каже: „Цијела повијест о св. Петру написана је преопширно. Иако је овај владар веома заслужан, опет не иде сваку ситницу уносити у уџбеник III р., јер тиме ништа нећемо добити”. Или указујући на нејасноће, односно неправилну употребу појединих назива, каже да је умјето „Српска Бока” правилније рећи „Бока Которска; по себи се разумије да је српска; а овако могао би ко помислити да има још нека Бока која није српска”¹⁹.

На крају, свдећи коначан суд о поменутом уџбенику, Јовићевић закључује „да као овакав никако не одговара сврси својој. Ми бисмо рекли да више личи каквом пригодном говору или славоспјеву, неголи ручној књизи ђачкој (...), ту је сијасет непотребних ријечи и реченица; ту је нејасних израза и ријечи; ту вам се гдје – гдје ситнице описују, а главно оставља; ту вам сви главни догађаји нијесу обрађени према вриједности својој, нити бојишта и године стављене. Ту вам је сила погрешки, да их ми нијесмо могли све уврстити, јер онда бисмо морали поново овај уџбеник написати.” И завршава категоричком констатацијом „да би г. г. писци морали поправити и удесити за ручну књигу ђачку, ако желе, да и даље остане за употребу школску”²⁰.

¹⁷ *Истио*.

¹⁸ *Истио*, стр. 342.

¹⁹ Просвјета за 1900, в. VII, стр. 395.

²⁰ *Истио*, стр. 398.

Удружење учитеља Ријечке нахије, које је разматрало Јовићевићеве примједбе, углавном, прихватило је ставове Андрије Јовићевића о овом уџбенику и препоручило ауторима Милу Ковачевићу и Лазару Перовићу да за следеће издање отколне наведене пропусте.²¹ Том приликом, Удружење је констатовало да је ова књига скупа и предлаже да се снизи њена цијена. Јер „при стављању цијена на шк. уџбенике треба на уму имати сиромашно стање великог дијела нашег народа”.²²

Иначе, посебно је запажен Јовићевићев рад у организовању учитељских удружења. Био је дугогодишњи предсједник Учитељског удружења у Ријечи Црнојевића и први предсједник Учитељског удружења Црне Горе. Тако пишући о значају учитељских удружења, након што цитира краља Николу, који рече: „кућа са родитељима и школа са учитељима треба да ми осигурају народни напредак у сваком погледу”. Каже да су „и сами учитељи дужни, да се сами потпомажу, усавршавају; да се старају и дневи и ноћи, како би свом светом позиву што савјесније, свестраније одговорили; да прегну свијем силама, како умнијем тако и физичкијем, да оправдају оно високо повјерење”, јер „то захтијевају и саме наше околности”, гдје је учитељ „остављен самоме себи, (...), заборављен; он сам ради, само учи друге, а себе не, он остаје на ономе што је некад био, он осјећа застој, и те како осјетни застој у свом знању”. Да до овог не би дошло, Јовићевић види излаз у оснивању учитељских удружења, у оквиру којих би се учитељи усавршавали. А за њихово оснивање „потребан је споразум, добра воља и прегалаштво; потребно је родољубље, снага и љубав, без чега ништа опстати не може”.²³

У оквиру Удружења, чак и „лијени учитељи уче се раду, труду, док морају држати предавања, па читају многе педагошке књиге, јер се сваки мора трудити да не буде најгори у друштву, да његов рад иза других остаје”. Удружење посебну шансу даје „ваљаном учитељу да покаже своје знање на корист својих другова; он поправља, утврђује, показује начин и пут реда и рада”. Предавања која се држе на скуповима Удружења објављују се у „Просвјети”, што још више обавезује њихове ауторе на квалитет, а уз то корисно служи онима који га буду читали. Иначе, „не може се посумњати у добру вољу нашијег учитеља, само треба показати правац, и начин, па ће од њих свака племенита и лијепа жеља бити прихваћена”.²⁴

²¹ О програмској структури и идејним стремљенима овог уџбеника, видјети више у нашем раду „Рефлексије националне политике Династије Петровић Његош на уџбенике”, ЦАНУ, књига 60, Династија Петровић Његош. Подгорица 2002, стр. 349 – 375.

²² Просвјета, 1900, свеска XI и XII, стр. 650.

²³ Јовићевић, А., *Значај учитељских удружења*, Просвјете, свеска II, стр. 93 и 94.

²⁴ *Истио*, стр. 96.

Јовићевић је био не само предсједник Учитељског удружења, већ је и често, на његовим састанцима, држао многа предавања, као на примјер о квалитету појединих уџбеника, обраде појединих наставних јединица и сл. Особито је било запажено његово предавање „Изналажење површине правоугаоника,” које је одржао на састанку Удружења учитеља Ријечке нахије.²⁵

Све до доношења Закона о уређењу плата наставника средњих и основних школа у Књажевини Црној Гори (1897),²⁶ положај просвјетних радника је био лош и несигуран. Међутим, поменути Закон их је изједначио са државним службеницима, омогућио напредовање у служби, и што је особито важно, гарантовао им пензије. Поред тога, мјесне власти су биле дужне да учитељу „поред државне плате, обезбиједити стан, огрјев и башту”. Уколико, пак, нијесу биле у могућности да обезбиједје стан или огрјев, морале су му дати новчану накнаду у висини цијене стана и огрјева. Иначе, „не може постојати ниједна школа, гдје општина не би хтјела, или не би била у стању да ове потребе подмири”.

Да би подстакао просвјетне раднике на што већа прегнућа, Јовићевић користи и добру прилику која му је пружена доношењем поменутог Закона, па одушевљено каже: „(...) донесе нам нову радост, коју смо с правом изгледали; донесе нашем позиву безбједност, нашем труду пристојну награду; донесе нам сталне плате и повишице; донесе нам пензију, да се не бисмо у старости мучили (...), он нас усрећи, узвиси, постави на поуздане ноге, осигура нашу старост; донесе нам велику, али заслужну награду за наш толики и такав издржљиви рад”²⁷

Како се Закон о платама односио само на стално запослене просвјетне раднике, Јовићевић поручује привременим учитељима да се та „разлика даде исправити, само је потребан труд, рад и воља (...), који им може намирити оно, што нијесу за скамијом стекли,” јер „тијем ће стећи угледно мјесто међу својим друговима и заузети онај положај који им доликује”²⁸.

Што се, пак, тиче угледа и положаја учитеља, у поређењу са осталим државним чиновницима, до пред крај XIX вијека био је веома лош, па Јовићевић каже: „До ту скоро гледали су неки с висине на учитеља, и сматрали га као измећара и човјека, који има с дјецом посла”, јер „нијесу разумијевали значај учитељске дужности. Тако се на првој учитељској

²⁵ Просвјете, 1900, свеска V, стр. 279 – 285.

²⁶ Просвјета, 1897, свеска X, стр. 1 – 4.

²⁷ Јовићевић, А., *Учићелски положај*, Просвјета, 1900 св. VI, стр. 317.

²⁸ *Исто*.

скупштини (1881), учитељи жале на свој положај и на однос власти према њима, јер их локални капетани и други чиновници, као и војне старјешине, гледају као своје потчињене, вријеђају их, па чак и злостављају, каткад и у присуству ученика. И што је учитеље посебно огорчило, књаз је тада стао на страну чиновника, укоривши учитеље да „они не признају власт”.²⁹ Међутим, касније, нарочито под утицајем министра просвјете и црквених дјела, Јована Павловића, књаз је измијенио свој став према учитељима; па на Скупштини Учитељског удружења, 1885. године, каже да га радује то што ће учитељи, „како би допунили наслијеђене добре особине душама црногорске дјеце усадити квалитете које захтијева дух времена. Црна Гора, ја и мој наслједник, захвални смо садашњем учитељском кадру, који тако свјесно гаји младе изданке наше отаџбине”.³⁰ Промјена књажевог става у односу на учитеље нешто више је подигла њихов углед, а након доношења поменутог Закона о платама и њихов материјални положај. Зато Јовићевић каже: „Но, данас, и ако се деси која усијана глава која презире народног учитеља, ипак у народу свакијем даном расте ауторитет учитељски; он све то већма придобија љубав народну, осваја срца људи и околине”. Због тога он критикује учитеље који би „дали своје часно, свето и значајно учитељско мјесто за онај или овај чин, само ако је лакши, ако је скопчан с грбом, са сабљом или другијем, на што фантазија младих занесањака много гледа, много полаже”. Међутим, добар учитељ не би то никад одобрио; он не би никад промијенио своје учитељско мјесто, јер „од које службе човјек може имати толико задовољство, колико од ове? Ниједан чиновник не може имати тако задовољство са постигнутим успјехом, колико учитељ; ниједан чиновник не може стећи такву опћу љубав, као учитељ”³¹. Зато „нека је свакојем учитељу част, што је учитељ, ако своје име и учитељски глас држи на достојној висини, ако захтијева и својијем животом у присутнијег улива љубав и поштовање (...), ако животом, радом и примјером служи за углед (...), ако школа у којој он ради служи као расадник знања и науке, поштења и достојанства”. Но, „нама се чини и поуздано смо увјерени (...) да нијесмо морално награђени онако и онолико, колико многи чиновници, који не доносе толико користи, колико учитељи”, јер учитељи живе мирније; „они се не размећу; они не вичу и не буче; они су вам једва примјетни; они мирно, али постојано раде; они се не истичу; они су вам мирни и

²⁹ П. А. Ровински, *Црна Гора у прошлости и садашњости*, Цетиње 1994, т. IV, стр. 233.

³⁰ *Исто*, стр. 239.

³¹ *Исто*, стр. 318.

постојани радници, па ваљда се зато мање и примјећују (...). Они не траже, не апелују на одличја, зато су мање и награђени”³²

Када чита Јовићевићев текст о положају учитеља, човјек се и нехотиче присјећа Андрићевих ријечи поводом смрти његовог учитељу: „Преда мном је искрснуо лик, ход, смех, и говор човјека од кога сам научио прва слова и прве бројке. То је био једини учитељ од званичних учитеља, кога се по добру сећам. Све што је дошло касније, у гимназији, универзитету било је грубо, опорно, аутоматско, без воље, вере, човечности, топлине и љубави. То је био један од оних необичних људи који нити узимају високо мјесто у друштву, нити одударају нарочитим способностима, али имају неку унутрашњу снагу, која нема потребе да се објављује нарочитим подвизима, али која живи, носи их и дејствује на свакога с ким се сретну”.

Пишући о учитељском положају, Јовићевић, дакле, првенствено указује на значај ове професије и настоји да тим путем подстакне учитеље на неуморан рад и прегалаштво, иако им многи често то не признају. Његови текстови о учитељу су и својеврсни апел друштву да више уважава и боље стимулише учитеље.

Као одличном учитељу, Андрији Јовићевићу су повјерени и послови школског ревизора, а ту дужност је обављао упоредо са радом у школи. И данас, особито послје законских промјена које су извршене почетком деведесетих година прошлог вијека (сто година након објављивања Јовићевићевог текста), веома је интересантно и актуелно његово размишљање о школској ревизији. Наиме, поменуте промјене у први план истичу велику власт инспектора, уздајући се у принуду, као главну полу-гу напретка у образовању, заборављајући да се принуда уводи као средство заштите од неваљалаца. Међутим, часни људи не трпе тортуру, а у умјетности (ту свакако спада и настава), тортура је злочин.³³ Међутим, као што ћемо видјети, Јовићевићев однос према пословима ревизије је сасвим друкчије – дубоко људскији.

Наглашавајући да је ревизорски посао веома значајан и тежак, он каже: „Ревизор мора умјети и хтјети и свој разумни и смишљен суд, послје свестраног познавања школе, ђака, учитеља, наставе, васпитања, метода, повољних и неповољних околности и др., о истом изрећи, који много доприноси и користи школском напретку и свом народу, спољашњем и унутрашњем уређењу школе, усавршавању учитеља, посте-

³² Исто, стр. 321.

³³ Старовлах, М., *Расчовјечење образовања, Порајина школа између жеља и сиварности*, Подгорица 1998, стр. 295.

пенем, али правилном развитку просвјете”.³⁴ Иначе, ревизорски рад, односно преглед школе и учитељева рада, треба да је „племенит, пун поникнућа, беспристрасности и поуке, а при томе врло важан и користан по будућност школе”. Јер је циљ ревизије „да се њоме подстрекава и поддражава на рад, вољу, истрајност и на усавршавање. У противном, када би ревизија била сведена на преглед школе, провјеру ученичких знања, контролу реализације наставног програма и сл., „не само што не би била од користи него би била непотребна, штетна по напредак просвјете и без икаквог смисла и напредног циља. Међутим, задатак ревизије много је значајнији и њоме се „мора свестрано познати школа, њено уређење, њен рад, дисциплина; пронићи се мора у дух радње и живота, наставе и образованости (...) и све што се односи на рад, ред и напредак не само школе него и учитеља и шк. општине”. Од ревизора се тражи да све примједбе врши „умјесно, разложно без икаквог повођења”. Но, тако сложен и одговоран посао може успјешно вршити само спреман и способан човек „кога краси прави људски карактер”. Поред свестраног познавања школе и њеног уређења, наставе и дисциплине, ревизор је дужан „оцијенити и примјену на практични живот онога што се учило” и предузети мјере да се отклоне евентуалне слабости. Он, дакле, мора бити способан да за кратко вријеме сазна шта је у школи било добро, а шта лоше, „шта је текло својим правим путем, а шта странпутицама; шта је ваљано и похвале достојно, а шта је погрешно и захтијева своје исправке (...), шта је још требало учинити, а шта изоставити, какав је био дух наставе (...), какав метод предавања”. Након завршеног прегледа, ревизор је био дужан да свима покаже правац „којега се морају држати да би се постигао сјајан жељени успјех; а треба да покаже и изнесе им пред очи и оно, што је непотребно, излишно и што квари ред и напредак”.³⁵

Ревизор је, дакле, дужан „да својим ревизорским чином буде од користи учитељу, школи и народу, да им покаже шта им је ишло у реду, шта им је упутно било и који им је правац припомогао у напретку к жељеној цељи”. Али и да им покаже и странпутице, мане и погрешке: „да им образложи оно, што је било неправилно, бесмислено и штетно, и као правичан судија поучи их и савјетује, да се тога окане и бољим средством или знањем замијене”.

Јовићевић посебно подвлачи да ревизор, поред тога што треба да буде спреман и способан човек, првенствено треба да буде добар човек,

³⁴ Андрија Јовићевић, *Нешто о шк. ревизији и ревизору с погледом на учитеља и школу*, Просвјета 1893-94, бр. 88, стр. 242 и 243.

³⁵ *Исто*, стр. 246.

јер „велики умови без доброг карактера не важе ништа, почем им знање није утврђено на сталном непокретном темељу, него на лабавом и ништавном, с којег лако посрће и губи равнотежу”. Само знање основано на чврстоћи воље, челичности карактера, постаје тек онда знање и права умна својина која бива од неизмјерне користи не само себи него и другима”. Зато он савјетује ревизорима да не истичу у први план своје звање и овлашћења која имају, већ да савјетују, поучавају, дајући добре примјере. Прави ревизор, дакле, „мора бити истинит, непристрасан, правичан и искрен; пријатељ и подржатељ добра и напретка, а мрзитељ и искорјенитељ зла, поганства и назадлука”. Једино тако ће га људи радо примати и настојати да отклоне евентуалне слабости на које им је указао. Јовићевић посебно упозорава ревизоре да су дужни да чувају углед учитеља, па и када уоче одређене слабости, то му морају рећи дискретно. Потпуно је недопустиво прихватити разне клевете на учитељев рачун када он није присутан, нити ревизор смије у извјештају нешто лоше написати о учитељу уколико му претходно то није у очи рекао, јер ко тако поступа, „то није човјек, већ подлац; то није савјест, већ пристрасност, то није врлина, већ порок”. Иначе, успјешни ревизори морају бити образовани и примјерног карактера, јер само они који су такви могу бити од користи по „напредак школе, народне просвјете, културне образованости и народног благостања”. Разумије се, и ревизор може направити неку грешку из незнања или несмотрености, али никако то не смије учинити са лошом намјером, јер намјере злом задахнуте „извиру из злог срца (...), те проузрокују својим дејством грдне и по учитеља зле и тешке посљедице. Но, исто тако као што није добро „из мрзила (...) ничије добро затрпавати и крити, тако исто је црно и наопако из љубави или неког личног интереса износити и хвалити онога ко то не заслужује”. Ове дубоко људске поруке су особито данас актуелне, с обзиром на то да су малтене озакоњене многе везе и протекције, готово у свим слојевима нашег друштва и готово свим сферама рада.

Ако бисмо сада упоредили ове Јовићевићеве погледе на улогу ревизије и ревизора са Законом о Заводу за школство из 1991. године,³⁶ донесеним, дакле, сто година касније, морали бисмо се запитати да се не ради о грешци, те да је Закон о Заводу 100 година млађи од Јовићевићевог текста.

Знао је Јовићевић то што је и данас особито важно, да би људи прихватили нечије савјете и препоруке, тај треба да се допада својим сарадницима.

³⁶ Сл. лист РЦГ, бр. 26/91,

цима. При томе, познато је, особито су важне три ствари: изглед, поступци и говор. Када се ради о изгледу, разумије се, ту се не мисли на машну или штруцоване бркове, (јер како давно рече Сенека – „Златне узде не чине човјека бољим”), већ на природно понашање. И да подсјетимо, прије два и по миленијума, Конфучије је говорио: „Племенит човјек је по природи господин, и нема потребе да се прави господином; човјек ниског рода (читај: примитиван човјек - М. С.) стално се прави господином, а никада га таквим не сматрају”.³⁷ Иначе, племенит човјек – да се опет позовемо на Конфучија – треба првенствено да посједује сљедећих пет својстава: скромност, величину душе, поштење, марљивост и великодушност.³⁸ То исто, само казано на други начин, Јовићевић захтијева од ревизора.

За сваку контролу и критику врло је битан начин обраћања саговорнику. Нико не воли да му се строго заповиједа, јер ако дође до ината, сви аргументи падају у воду. Само примитивни људи воле да ударе шаком о сто и да кажу „овако и тачка”, јер како рече Марк Твен: „Добро васпитање састоји се у прећуткивању колико цијенимо себе и колико мало цијенимо друге”. Мора, дакле, ревизор или инспектор стално водити рачуна да ничим сувишним не повриједи личност наставника.³⁹

Јовићевић из сопственог искуства зна да је ревизорски посао веома одговаран и тежак, па савјетује ревизорима, који не могу дати правилну оцјену о школи и учитељу, да се не прихватају тог веома сложеног и одговорног посла, који треба да подстиче учитеље на савјестан и свестран рад. Јер, „у којој су год држави учитељи напредни, тамо је и културни напредак врло осјетан. У данашње вријеме учитељи су предводници народне просвјете; они су носиоци народног начела: они су будилници народних идеја; они су будући живот народа”. Зато он у ревизорским извјештајима савјетује учитеље: да би у тако важном послу могли бити успјешни, није довољно само то што је у школи научено него је потребно да се непрекидно усавршавају и у теорији и у пракси.

Захтјеви које Јовићевић поставља учитељима много су тешки и траже многа одрицања. Он им као Христос својим ученицима поручује: „Будите со и видјело свијету”, јер „ми треба да будемо углед народа у сваком погледу”, а да би то били „посветимо сав живот дужности својој, која нас на то позива.”⁴⁰ Он овдје, свакако, није оригиналан, али импресионира јасноћа савјета које даје својим колегама.

³⁷ Конфучије, *Изреке*, Београд 1986, стр. 85.

³⁸ *Исто*, стр. 110.

³⁹ Опширније у нашем раду – *Надзорник или џандар*, Просвјетни рад, бр. 18/91.

⁴⁰ Јовићевић, А., *Учићел у школи и ван школе*, Просвјета, бр. 98, 1897, стр. 744.

народне приче, народне лирске пјесме, народне пословице и народне загонетке, највећим дијелом објављене у више бројева „Луче”.

Јовићевић је, дакле, допринио квалитету ревизорске службе, а тиме и квалитету наставе, на два начина – непосредним обављањем те службе и врло аргументованим расправама, помажући и другим да ревизорски посао обављају што квалитетније. Његови извјештаји су свестрани, али веома језгровито и јасно написани, тако да и данас могу послужити као узор свестраног и поштеног односа у вршењу ове значајне школске дужности. Они су поуздан извор о школским приликама и квалитету рада у оновременој црногорској основној школи.⁴⁶

Андрија Јовићевић је, неме сумње, дао голем допринос црногорском школству, како тридесетосмогодишњим непосредним и веома квалитетним радом у настави и управљању школом, тако и на пољу педагошких расправа, веома успјешном ревизорском раду, писањем и критиком уџбеника и активним судјеловањем у раду учитељских друштава. Цио његов рад је представљао упорно и веома аргументовано залагање да се у црногорском друштву првенствено вреднују рад и поштење, као и да се његују националне особености и чистота језика. Заиста је заслужио то велико име што се учитељ зове, па су га људи с правом још за живота топло, једноставно, али и веома узвишено, звали – Учитељ Андро.

плед основних школа у Црној Гори; Учители у школи и ван школе; Извјештај о основним школама црногорским у школској години 1895/96; Извјештај о основним школама црногорским у школској 1896/97. години; Начин да свака школа увелича своју књижницу; О дужности ђачких родитеља; Стање основних школа и учитеља у Црној Гори; Значај учитељских удружења; Изналажење йовршине йравоуџаоника; Учителиски йоложај, Извјештај о школама црногорским у школској 1898/99. години; Особине народној учитеља; Школске йриликe у Црној Гори; Реферат на груји дио српске исторije М. Ковачевића и Л. Перовића и Наши уџбеници (Прецизније у „Портетима”, Д. Мартиновића, Цетиње 1983, стр. 211 -216).

⁴⁶ Ревизорски извјештаји Андрије Јовићевића о основним школама у Његушима, Беклићима, Трешњеви, Грахову, Вилусима, Велимљу, Ублима, Затријепчу, Мушкој школи у Голубовцима, Мушкој школи у Подрорици, Женској школи у Подгорици и Основној школи у Метеризима, објављени су у „Просвјети” VIII, IX и XI за 1897, 1898. и 1900. годину.

Miloš M. STAROVLAH

ANDRIJA JOVIĆEVIĆ'S CONTRIBUTION IN DEVELOPMENT
OF THE SCHOOL SYSTEM OF MONTENEGRO

Summary

Andrija Jovicevic gave a huge contribution for development and improvement of work in primary schools in Montenegro, by direct and very qualified school work and series of other activities. As a great teacher, he also performed competencies of school supervisor and helped others to perform their duties better, in the same time. He was a very fruitful author, as well as, very argumental primary school textbooks' critic. Nevertheless, he very supported language purity, as well as, clear simple style. Among other jobs, he has actively participated in teachers' associations work. He was the first President of Teachers Association of Montenegro.

In theoretical disputes, he primary pawned for honest work relationships in schools, as well as, in whole community, where teachers had a special role to play. But to do it successfully, it was necessary to improve community status of teachers, and by that provide them to be really „salt and light to the world”.

Jovićević, with his work, really earned to call him the Teacher, so people called him during his life, by warm and simple manner – Teacher Andrija.

